

RASA ČEPAITIENĖ

Balsas tyruose...?

...taip neseniai Facebook'e pakomentavo viena pašnekovė, reaguodama į pasidalintą profesorės Viktorijos Daujotytės kalbą, pasakytą 2018 m. gegužės 7 d. Vileišių rūmuose, humanitarinių lituanistinių institutų vadovų spaudos konferencijos metu. Išties, laikas po Švietimo ir mokslo ministerijos „gerosios naujienos“ apie lituanistinę institutų jungimą į vieną humanitarinių tyrimų centrą paskelbimo išsiskyrė itin keistu dialogu ar veikiau jo regimybe, kai mokslo bendruomenė vis bandė ir bandė mokslo valdininkams kalbėti apie ją realiai kamuojančias problemas bei pagrįsti, kodėl siūlomas žingsnis jų neišspręs, o šie apsisukę vis grįždavo ir grįždavo prie savo idėjos, nors iki šiol nepajėgė tyrėjų ja nei įtikinti, nei užkrėsti... Tai ir nebežinai, žmogau, kam šiuo atveju labiau tiktų posakis *gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo...*

Istorija atrodo nebaigta, lengviau atsikvėpti netenka, nors visi keturi institutai ministerijai aiškiai pareiškė „ne“ (tiesa, maniškio Lietuvos istorijos instituto direktorius tai padarė ne iš karto, tik palaikydamas LII mokslo tarybos sprendimą). Nepaisant to, neseniai per radiją kalbėjęs premjeras Saulius Skvernelis leido suprasti, kad, jei nesusijungs, institutai pasmerkia save „finansiniam vegetavimui“. „Kirsks per kišenę!“ – tokia šiais laikais didžiūnų strategija ir taktika mažiukų atžvilgiu, toks štai greitas problemų sprendimo būdas... Kamgi tuomet rengti pasitarimus, į kuriuos kviečiama ir platesnė humanitarų bendruomenė, ne tik vadovai, pūsti mišlas apie visus tenkinančio, priimtinausio (taip ir norėtusi sakyti – optimaliausio, bet šis žodis jau toks nuprasmintas, išvirtęs į savo paties priešingybę...) sprendimo paieškas, imituoti dialogą, jei vis tiek numatyta humanitarams laužyti ir išsukinėti rankas? Valdžia, nesugebėjusi įtikinti argumentais, skuba pasinaudoti tuo, kas jai dar liko – plika jėga? Sklinda kalbos, kad po šia institutų jungimo skuba ir užsispyrėlišku kitos pusės argumentų nepaisymu slypi ne daugiau ir ne mažiau nei vyriausybės noras tiesiog sumažinti biudžetinio asignavimo eilučių skaičių.

Kodėl su savos valstybės piliečiais, dargi savąja šviesuomene, elgiamasi it su kokiais nekenčiamais svetimaisiais, lyg su priešais? Nejučia prisimėti, kad šiam reiškiniui aprašyti kultūros istorikas Aleksandras Etkindas vartoja vidinės kolonizacijos terminą, apibūdinantį tradicijas, įsitvirtinusias Rusijoje nuo mongolų-totorių

laikų ir gajas iki pat putiniško „gazprominio kapitalizmo“¹. Pasak jo, tai istoriškai susiklostęs savitas valdžios ir pavaldinių santykių tipas, kuomet valdantieji suvokia ir vertina savo šalies visuomenę kaip užkariautuosius ir pavergtuosius, o į savos valstybės teritoriją žvelgia kaip į svetimą ir be gailesčio eksploatuotiną². Kitaip tariant, tai yra kolonijinio valdymo praktikų ir žinių perkėlimas ir taikymas savo pačių šalyje. Tačiau kas lėmė, kad toks autoritariškas valdžios/valdomųjų santykis susiformavo ir įsitvirtino Lietuvoje, kuri nuolat pozicionuoja save kaip „ne Rusiją“? Beje, šis santykis vis dažniau pastebimas vienais ar kitais klausimais susidūrus su mokslo biurokratais, nepailstančiais kepti begalinių cirkuliarų ir paraiškų rengimo tvarkų, kurių, be tų pačių biurokratų vedamų mokymų, mokslininkai, pasirodo, jau nebebajėgūs nė užpildyti....

Įžvelgčiau čia bent du dalykus, atspindinčius bendrąją mūsų valstybės tendenciją. Pirma, kaip matėme, tai išliekantis poreikis vaizduoti vykstant derybas, interesų derinimą, socialinį valdančiųjų-valdomųjų dialogą. Tam dažnai panaudojamas triukas, kai reformatoriai iš karto viešumon pateikia už uždarų durų jau suderintą ir priimtą sprendimą (optimizuoti, sujungti, prijungti, atskirti, panaikinti...) ir žiūri, kaip į tai reaguos patys „reformuojamieji“. Ar jie parodys kokius nors gyvybės ženklus, nedrąsų nepasitenkinimą, gal net pasipriešins? O sulaukus pasipriešinimo juk visuomet galima pasakyti: mes už dialogą, prašom teikti siūlymus, į kai kuriuos iš jų (žinoma, tik tuos kosmetinius, techninius) galbūt net ir atsižvelgsim, tačiau... galų gale bus taip, kaip nusprendėme mes. Tokiu būdu stiprinama procedūrinės, imitacinės demokratijos kultūra, per pastarąjį dešimtmetį spėjusi išsikeroti daugelyje sričių ir pagaliau pasiekusi prie panašaus santykio dar nepratusią inteligentiją. Už šio savotiško „vakarietiškos“, „pažangios“, „eurointegruotos“ valstybės fasadėlio kyšo visur prasismelkiančių rytietiškų autoritarinių nuostatų ausys³ – silpnesnei pusei nevaržomai primesti savo valią, bausti nepaklusnius ar ideologiškai neparankiuosius (antai teko girdėti, kad jau esama netgi

1 Alexander Etkind, *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity Press, 2011.

2 Александр Эткин, „Внутренняя колонизация. Критическая теория паразитического государства“, *Вестник Европы*, 2016, Nr. 46. Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2016/46-47/vnutrennyaya-kolonizaciya-kriticheskaya-teoriya-paraziticheskog.html> [žiūrėta 2017 10 12].

3 Palyginimui apie mokslininkų padėtį šiuolaikinėje Rusijoje rekomenduočiau paskaityti Andrejaus Kabackovo ir Olego Leibovičiaus straipsnį „Pagal laiko dvasią ir skonį...“: docentas kaip belaisvis“ (Андрей Кабацков, Олег Лейбович „По духу времени и вкусу...“: доцент как невольник“, *Новое литературное обозрение*, 2016, Nr. 142, t. 2, prieiga internetu: <http://www.nlobooks.ru/node/8198> [žiūrėta 2018 04 03].

slaptų „juodųjų sąrašų“, į kuriuos pakliuvę tyrėjai gali nebesitikėti laimėti LMT projektų...), užgniaužti ar marginalizuoti kritikus bei kitaminčius.

Antras, ir žymiai svarbesnis dalykas, yra visuotinai įsikerojęs požiūris į darbuotojus kaip į žaliavą ar objektus, kuriuos esą galima stumdyti bei kilnoti lyg kokius baldus. Nesivarginant šitų perstatymų reikmės jiems bent kiek įtikinamiau paaiškinti. Toks vyksmas dėl vyksmo skambiai vadinamas „reforma“, kuri iš tiesų pakliuvusius į jos gernas įklampina nuolatinio streso, nerimo, baimės bei finansinio nesaugumo spąstuose. O tai neišvengiamai gimdo ne tik pagrįstus nuogaštavimus, kad po „optimizacija“ iš tiesų slypi būsimoji atleidimai, kas jau yra įvykę ankstesniųjų akademinų institutų „pertvarkų“ metu, bet ir sąmokslo teorijas, užkulisinių, tikrųjų valdžios sprendimų priežasčių paiešką. Juk, stebint tokį požiūrį į kultūros ir mokslo darbuotojus, sunku patikėti, kad valdininkams išties nuoširdžiai rūpėtų jų interesai, psichologinė savijauta, galų gale pati mokslo pažanga, keičiama biurokратиškai apibrėžiamu ir reguliuojamu jo „efektyviniu“. O ko čia stebėtis, jei ausis jau įprato girdėti terminą „žmogiškieji ištekliai“, kuris bent jau man asocijuojasi su konclageriu. Va ten tai ir viešojo vadyba, ir žmogiškųjų išteklių valdymo efektyvumas buvo aukščiausio lygio!

Taigi amžinose ir nesibaigiančiose reformose paskendusi Lietuva atrodo kaip vidinės kolonizacijos kamuojama valstybė su išsunkiančiomis institucijomis. Seniai prarastas balansas tarp į mokslininkus investuojamų lėšų (dešimtmečiais besitęsiantis chroniškai nepakankamas mokslo srities finansavimas sąlygoja ne tik absoliučiai žemiausius atlyginimus tarp šios sferos darbuotojų ES, bet ir itin ribotas jų galimybes plėtoti tarptautinę mokslinę komunikaciją, be kurios neįmanoma išlikti adekvačiam nuolat kintančiame akademiname diskurse, jau nekalbant apie vis karpomas lėšas akademinai leidybai ar infrastruktūrai atnaujinti) ir nuolatinio kvalifikacinių reikalavimų bei darbo krūvio kėlimo. Tai ima priminti pasaką apie valstietį, gudriai nusprendusį sutaupyti savo arkliuko šieno sąskaita. Pirmas kelias dienas tokia „optimizacija“ išties pasitvirtina, darbo našumas beveik nenukenčia, tačiau po kurio laiko „optimizuojamasis“ netikėtai ima ir nugaišta...

Grįžkime prie sąmokslo teorijų. Kaip minėjau, jos gimsta, nes valdžia serga visažinystės liga, nes dialogas tik imituojamas, o sprendimai priimami už uždary durų, nepaisant mokslininkų valios. Šios teorijos, dažniausiai karčios gyvenimo patirties padiktuotos ir gana ciniškos (*...jau ir prie Vileišių rūmų prisliūkino!* arba *...matyt, skuba įsisavinti eurobabkes, kol jų dar duoda...*), gerai atspindi susidariusį moralinį valdžios-valdomųjų klimatą. Argi gali ko nors gero tikėtis iš už aukštąjį

mokslą ir studijas atsakingų valstybės pareigūnų, jei jie sako viena, o daro kita, jei demonstruoja atvirai arogantišką požiūrį? Akademine laisve šiandien vadinama ne nevaržoma tyrėjų komunikacija, o atvirai paskelbtas įsitikinimas, kad „valstybė nuspręs, ką jums tyrinėti, būsite laisvi tik rinkdamiesi metodus...“ Atsidūrus tokioje situacijoje kol kas nematyti prošvaisčių, kaip įveikti pasitikėjimo krizę. Tačiau turbūt įtikinamiausiai operavimą sąmokslu teorijos kategorijomis paaiškintų humanitarų vietos ir prasmės klausimas šioje greitų ir lengvų pinigų, visur prasismelkiančio vartotojiško mąstymo, nacionalines kultūras niveliuojančios globalizacijos, masinės kultūros ir trumpoms kadencijų perspektyvoms planus kuriančių vietos politikų epochoje. Kąkada lituanistika ir ją tiriantys mokslo centrai bei profesionalūs tyrėjai radosi iš modernaus etnolingvistinio nacionalizmo sociokultūrinių reikmių, tad gal ir jų nuvertinimą šiandien lemia Lietuvos ribas pranokstančios tendencijos – sąmoningos pastangos silpninti tautines valstybes, logiškai išrutuliojamos iš eurofederalistinių ES ateities vizijų?

„Ša, inteligente, skurdžiau nelaimingas, kam tu, kam tu, kam tu, kam tu reikalingas“? – dainavo *Antis* dar Sąjūdžio laikais, kai bent trumpam buvo prasiūvėjęs plyšys, ir gairius laisvės oras atpūtė visuomenėn autentiško, ideologiškai nevaržomo lietuvių kalbos, istorijos, kultūros, tautosakos, literatūros tyrinėjimo poreikį ir jų vertės supratimą. Išties, KAM tai reikalinga dabar? Nepajėgę atsakyti į šį klausimą pirmiausia PATYS SAU, negalėsime lituanistikos reikšme bei verte įtikinti ir likusios visuomenės kartu su geros valios politikais, kurių, nustebsite, irgi dar vienas kitas pasitaiko, negausime jų paramos bei palaikymo šiame apkasais jau išvagotame humanitarikos būtiniosios ginties lauke. Tačiau tas prakeiktas lietuviškas nuolankumas, dar Vinco Kudirkos pastebėtas inteligentijos „kinkų drebinimas“ prieš aukštesnius, pačių mokslininkų įprotis savo nepasitenkinimą, nuoskaudas ir kritiką nukanalizuoti į privačias apkalbas ar paburnojimus, į socialinių tinklų infoburbulus, ilgametis refleksas kapstantis savo tyrinėjimų darželyje tupėti tyliai ir elgtis atsargiai, kad tik ko galingesnio neužkliudžius – visa tai yra tas vidinis priešas, murkdantis mus postkolonijinio *ressentiment* pelkėje, iš kurio nematoma išėities.

Ar politikai ir valdininkai išgirs švelnų, mandagų, diplomatišką, subtilų humanitarų balsą? Tą kol kas tyruose šaukiančiojo balsą... Reikia liautis leistus stumdomiems ir žeminamiems, reikia vienyti, auginti raumenis, išmokti kalbėti garsiai ir aiškiai, reikalavimus valdžiai formuluoti suprantama kalba. Kitaip tariant, iš savo siaurų profesinių interesų gynimo būtina pereiti į politinį lygmenį, tapti ne tik už save, bet ir visą tautinę bendruomenę ir jos ateitį atsakingais piliečiais. Taigi pirmiausia įveikti baudžiauninką savyje. Ar pavyks?